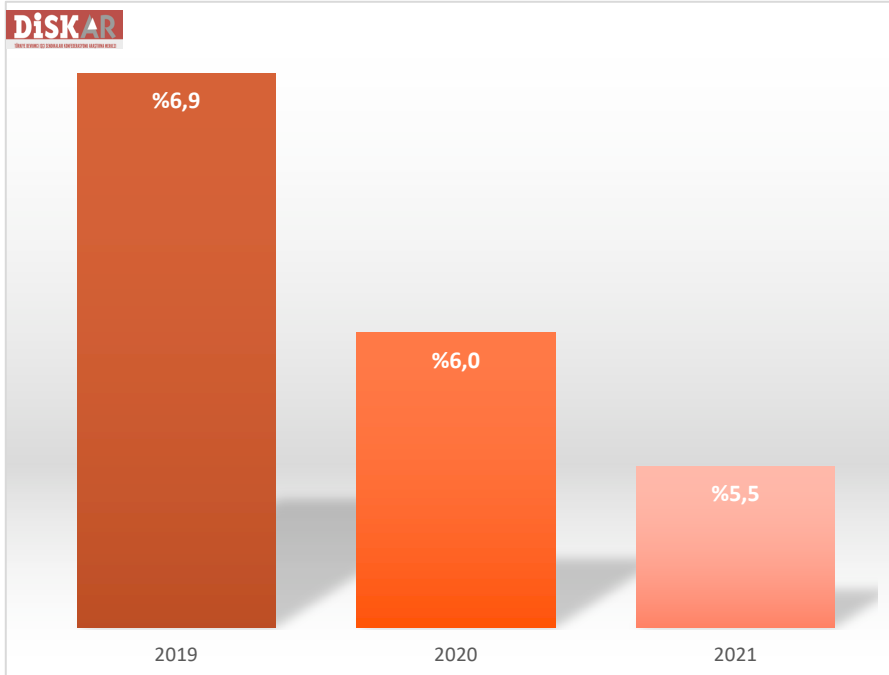

SALGIN DÖNEMİNDE TOPLU İŞ SÖZLEŞMESİ KAPSAMI GERİLEDİ

15 Milyon İşçinin Toplu İş Sözleşmesi Yok!

- ✓ Salgın döneminde özel sektörde toplu iş sözleşmesi kapsamı yüzde 6,9'dan yüzde 5,5'e geriledi.
- ✓ Salgın döneminde özel sektörde toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında kalan işçilerin sayısı 841 bin arttı.
- ✓ Sendika üyesi işçilerin yüzde 28'i toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında!
- ✓ 616 bin işçi sendika üyesi olduğu halde toplu iş sözleşmesi kapsamında değil!

Grafik 1: Özel Sektörde Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı (Yüzde) (2019-2021)

Kaynak ve açıklama: TÜİK, Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli istihdam, 2021, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2021 Aralık. TİS'e ilişkin veriler Bakanlık'tan CİMER aracılığıyla istenmiştir. DiSK-AR.

Bu araştırma bülteninde Covid-19 salgınının toplu iş sözleşmesi kapsamına etkisi ele alınacaktır. Bu çerçevede toplu iş sözleşmesi (TİS) kapsamındaki sendikalı işçi sayısının salgın öncesi döneme (2019) göre değişimi incelenecektir.¹

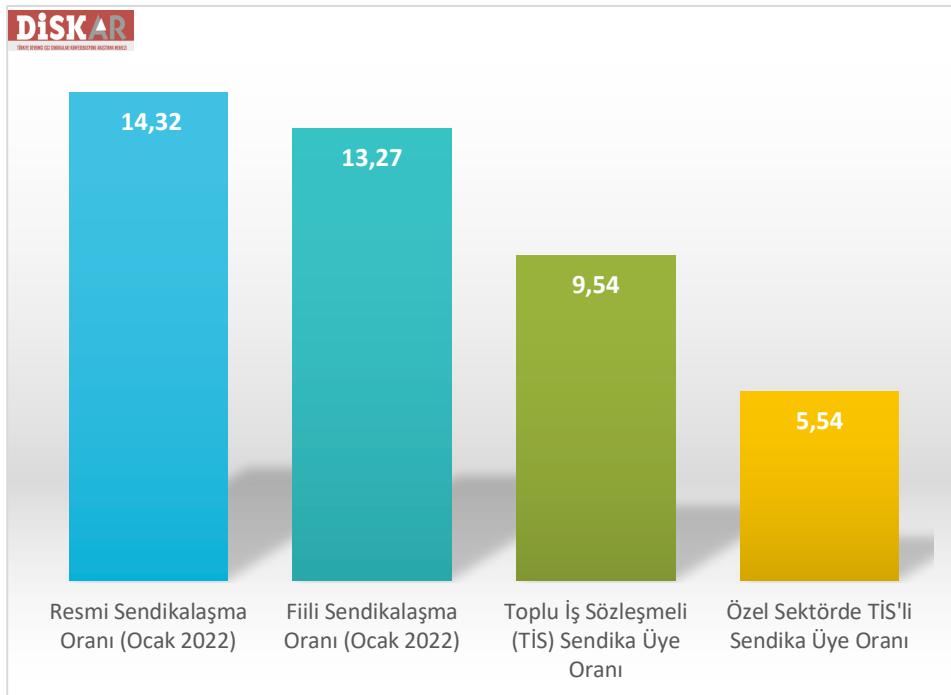
¹ Sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesine ilişkin verilere cinsiyet bazlı bakılamamıştır. Geçmiş raporlarda yer alan cinsiyete göre sendikalaşma verileri ÇSGB ÇİBS (veri tabanı) ile elde edilebiliyordu. Veri tabanının çalışmıyor olması sebebiyle cinsiyete ilişkin verilere erişilemedi. Cinsiyete göre TİS verileri ise talebimize rağmen Bakanlık tarafından iletilmediğinden araştırma bülteninde yer almamıştır.

Özel sektörde gerçek sendikalaşma kapsamı yüzde 5,5!

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB) tarafından yayımlanan sendikalaşma istatistiklerine göre Ocak 2022 döneminde sendikalı işçi sayısı 2 milyon 189 bin 645 kişi, sigortalı işçi sayısı ise 15 milyon 294 bin 362'dir. Böylece Ocak 2022 döneminde resmi sendikalaşma oranı yüzde 14,32'dir. Yalnızca kayıtlı işçiler hesaba katıldığında sendikalaşma oranı yüzde 14,3 iken kayıtdışı işçilerin de hesaba katıldığı fiili sendikalaşma oranı yüzde 13,3'e düşmektedir (Grafik 2).

Türkiye'de toplu iş sözleşmesi kapsamındaki sendika üyelerinin, işçilerin oranı genel olarak yüzde 9,5, özel sektörde ise yüzde 5,5'tir. Kamu sektöründeki yüksek sendikalaşma oranı nedeniyle toplam toplu iş sözleşmesi kapsama oranı yüzde 9,5 olarak görünse de özel sektörde vahim bir tablo söz konusudur.

Grafik 2: Türkiye'de Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Kapsama Oranı (Yüzde) (2021-2022)

Kaynak ve açıklama: ÇSGB, Sendikalaşma İstatistikleri, Ocak 2022, TÜİK, Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli istihdam, 2021, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2021 Aralık. DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır.

Yöntemsel Açıklama: Resmi sendikalaşma oranı ÇSGB tarafından yayımlanan orandır. Fiili sendikalaşma oranı kayıtdışı işçiler dahil edilerek hesaplanan sendikalaşma oranıdır. Toplu iş sözleşmeli sendika üye oranı, toplu iş sözleşmesinden yararlanan sendika üyelerinin tüm işçilere oranını ifade etmektedir. Özel sektörde TİS'li sendika üye oranı ise özel sektörde çalışan toplu iş sözleşmesi kapsamındaki sendika üyelerinin tüm özel sektör işçilerine oranıdır.

Daha önceki sendikalaşma raporlarımızda da belirttiğimiz gibi² resmi sendikalaşma oranı sendikalaşmanın gerçek görünümünü yansıtmamaktadır. Bilindiği gibi resmi sendikalaşma

² DİSK-AR (2016), Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Raporu, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=2198>.

DİSK-AR (2017), Sendikalaşma ve Toplu İş Sözleşmesi Raporu, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=2210>.

DİSK-AR (2019), Türkiye'de Sendikalaşma, Toplu İş Sözleşmesi Kapsamı ve Grevler (2013-2019), <http://arastirma.disk.org.tr/?p=3087>.

DİSK-AR (2020), Covid-19 Günlerinde Türkiye'de Sendikalaşma, <http://arastirma.disk.org.tr/?p=3087>.

oranı toplam sendika üyesi sayısının toplam sigortalı işçi sayısına bölümüyle elde edilmektedir. Dolayısıyla kayıtdışı işçiler hesaba katılmamaktadır. Bu, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından benimsenen hesaplama yöntemiyle de uyumsuzdur.³ Bu nedenle fiili sendikalaşma oranını toplam işçi sayısına bölerek hesaplıyoruz.

Öte yandan sendikalaşma oranları sendikal haklardan yararlananların oranını ortaya koymaktan uzaktır. Bilindiği gibi sendikaların en önemli işlevlerinden biri toplu iş sözleşmeleri yoluyla üyelerinin hak ve çıkarlarını korumaktır. Bu noktada toplu iş sözleşmesi kapsamındaki işçilerin sayısı ve oranı önem taşımaktadır. Toplu iş sözleşmesi kapsamı bu nedenle sendikalaşma oranı kadar önemlidir. Bu nedenle sendikalaşma açısından asıl ölçüt toplu iş sözleşmesi kapsamıdır.

Toplu iş sözleşmesi kapsamı ülkelerin endüstri ilişkileri sistemi ve mevzuatına bağlı olarak sendikalaşma oranının üstünde veya altında gerçekleşebilmektedir. Yaygın teşmil mekanizmalarının⁴ kullanıldığı AB ülkelerinde toplu iş sözleşmesi kapsamı sendikalaşma oranının üstünde olabilmektedir. Sendikal hakların etkin bir biçimde kullanılmasının önemli bir sacayağı olan toplu iş sözleşmesi kapsamı Türkiye’de vahim bir hal almaktadır. Avrupa’nın Kuzey bölgelerinde TİS kapsama oranı yüzde 87, Orta-Batı bölgelerinde yüzde 77, Güney bölgelerinde yüzde 76, Batı bölgelerinde yüzde 38 ve Orta-Doğu bölgelerinde ise yüzde 27 dolayındadır.⁵ TİS kapsama oranı ABD’de yüzde 12,1, Yeni Zelanda’da yüzde 18,1 ve Kanada’da yüzde 31,3’tür.⁶

İşçilerin yüzde 90,5’i TİS kapsamında değil!

Covid-19 salgınının toplu iş sözleşmesi kapsamını olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. 2019’da salgın öncesinde TİS kapsamındaki işçilerin sayısı 1 milyon 506 bin 482 iken salgının yoğun olarak görüldüğü 2020’de TİS kapsamı 1 milyon 382 bin 880’e geriledi. 2021 yılında ise geciktirilen kamu taşeron toplu iş sözleşmelerinin imzalanmasıyla -kamu etkisiyle- toplu iş sözleşmelerinden yararlanan sendika üye sayısı 1 milyon 573 bin 494 oldu (Tablo 1).

Tablo 1: Tüm İşçilerde TİS Kapsamı (2019-2021)

	TOPLAM İŞÇİ SAYISI	TİS KAPSAMINDAKİ SENDİKA ÜYE SAYISI	TİS KAPSAMI DIŞINDAKİ İŞÇİ SAYISI	TİS KAPSAMI ORANI (YÜZDE)
2019	15.744.357	1.506.482	14.237.875	9,6
2020	15.139.731	1.382.880	13.756.851	9,1
2021	16.497.339	1.573.494	14.923.845	9,5

Kaynak ve açıklama: ÇSGB, Sendikalaşma İstatistikleri, Ocak 2022. Veriler DİSK-AR tarafından hesaplanmıştır. TÜİK, Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli istihdam, 2021, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2021 Aralık. Türkiye’de toplu iş sözleşmeleri yasal olarak en az bir en çok üç

³ ILO (1997), World Labour Report 1997-1998. Geneva, 1997.

ILO (2003), General Report, Seventeenth International Conference of Labour Statisticians.

⁴ Teşmil mekanizması idari bir kararla bir işkolu veya işyerinde Toplu İş Sözleşmesi’nin uygulama alanının Sözleşme’nin taraflarını oluşturmayan diğer işçileri de kapsayacak bir biçimde tarafların hak ve borçlarının yeknesak hale getirilmesidir.

⁵ Torsten Müller, “Collective Bargaining Systems in Europe-Some Stylised Facts”, ETUI, <https://www.worker-participation.eu/National-Industrial-Relations/Across-Europe/Collective-Bargaining2/Collective-bargaining-systems-in-Europe-2021-study>.

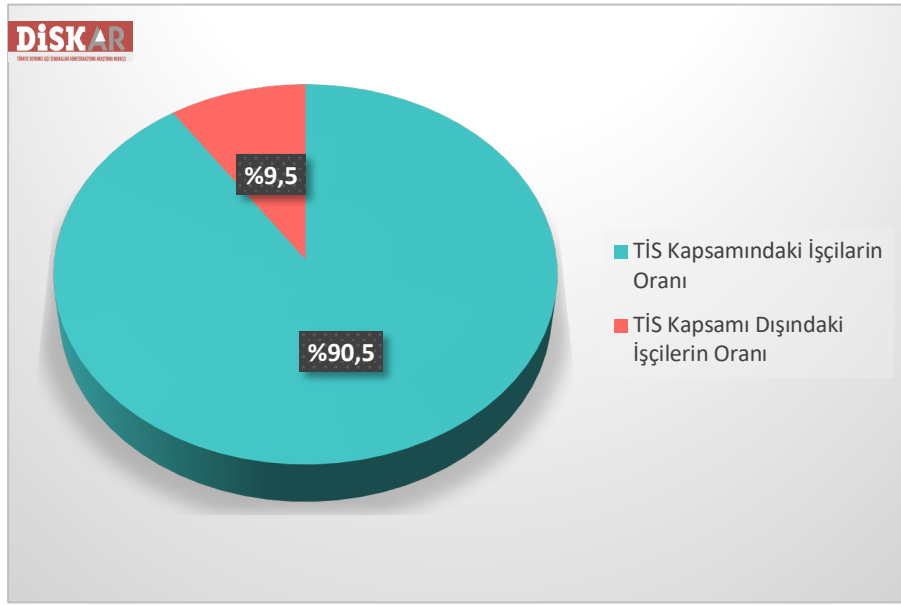
⁶ OECD’de erişilen en güncel veriler bu üç ülkeye aittir ve 2020 yılını kapsamaktadır. OECD Stat, Collective Bargaining Coverage, <https://stats.oecd.org/viewhtml.aspx?datasetcode=CBC&lang=en>.

yıl arasında fiilen ise iki yıllık imzalandığından veriler açıklayıcı olamamaktadır. Bu sebeple CİMER aracılığıyla yazılı talep üzerine elde edilen veriler yürürlükte olan veya iş sözleşmesine dönüşmüş toplu iş sözleşmesi (aktif toplu iş sözleşmeleri) verilerini kapsamaktadır.

Salgının yoğun görüldüğü 2019-2020 arası toplam işçi sayısı 604 bin 626 kişi, TİS kapsamındaki sendika üye sayısı ise 123 bin 602 kişi azaldı. Böylece salgının yoğun olarak görüldüğü 2020'de TİS kapsamındaki üye sayısı 481 bin azaldı ve 2019'da 9,6 olan TİS kapsama oranı 2020'de yüzde 9,1'e gerildi. 2021'de toplam işçi sayısı 16 milyon 497 bin 339'a yükseldi, TİS kapsamındaki üye sayısı ise 1 milyon 573 bin 494 oldu. TİS kapsama oranı 9,5 olarak gerçekleşti (Tablo 1).

2019'da TİS kapsamı dışındaki işçi sayısı 14 milyon 237 bin 845 kişiyken 2020'de 13 milyon 756 bin 851 kişiye geriledi. 2021'de TİS dışında kalan işçi sayısı 14 milyon 923 bin 845 kişi olarak gerçekleşti. 2021 itibarıyla Türkiye'de işçilerin yüzde 90,5'i TİS kapsamı dışındadır. (Tablo 1, Grafik 3).

Grafik 3: Tüm İşçilerde TİS Kapsamı İçindekiler ve Dışındakilerin Oranı (Yüzde) (2019-2021)

Kaynak ve açıklama: ÇSGB, Sendikalaşma İstatistikleri, Ocak 2022. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

616 bin sendika üyesi toplu iş sözleşmesinden yoksun!

Toplu iş sözleşmesi kapsamı açısından yaşanan bir diğer sorun ise 616 bin sendika üyesinin toplu iş sözleşmesinden yoksun olmasıdır. 616 bin işçinin sendika üyesi olduğu halde toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında kalması toplu iş sözleşmesi sisteminin çarpıklığını ortaya koymaktadır.

Tablo 2: TİS Kapsamı Dışındaki Sendika Üyeleri (2019-2021)

DİSK-AR	SENDİKA ÜYESİ	TİS KAPSAMINDAKİ ÜYE SAYISI	TİS KAPSAMI DIŞI ÜYE SAYISI	TİS KAPSAMI DIŞI ÜYE ORAN (YÜZDE)
2019	1.917.813	1.506.482	411.331	21,4
2020	2.069.476	1.382.880	686.596	33,2
2021	2.189.645	1.573.494	616.151	28,1

Kaynak: ÇSGB, Sendikalaşma İstatistikleri, Ocak 2019-2022. TİS'e ilişkin veriler Bakanlık'tan CİMER aracılığıyla istenmiştir. DİSK-AR.

2019'da 1 milyon 917 bin olan sendika üye sayısı 2020'de 2 milyon 69 bin 476 ve 2021'de 2 milyon 189 bin 645 oldu. 2019'da 411 bin 331 olan TİS kapsamı dışında kalan sendika üyelerinin sayısı 2020'de 275 bin 265 artarak 687 bine yaklaştı. 2021 yılında ise bu sayı 616 bini aştı. 2019'da sendika üyesi işçilerin yüzde 21,4'ü TİS kapsamı dışındayken, 2020'de sendikalı işçilerin yüzde 33,2'si TİS kapsamı dışında kaldı. 2021'de ise bu oran yüzde 28,1 olarak gerçekleşti (Tablo 2). Covid-19'un görüldüğü iki yılda TİS kapsamı dışındaki sendika üyelerinin oranı 7,7 puan arttı.

Salgın döneminde 841 bin özel sektör işçisi TİS kapsamı dışına çıktı!

Toplu iş sözleşmesi kapsamı özel sektörde çok daha vahim bir durumdadır. Salgın öncesinde (2019) özel sektörde TİS dışında kalan işçilerin sayısı 13,6 milyon iken salgının yoğun olarak görüldüğü 2020'de 13,1 milyona geriledi. 2021 yılında ise TİS dışında kalan özel sektör işçisi sayısı 14,4 milyon oldu. Salgın döneminde özel sektörde TİS kapsamı dışında kalan işçilerin sayısı 841 bin kişi arttı (Tablo 3).

Tablo 3: Özel Sektörde TİS Kapsamı (Yüzde) (2019-2021)

	TİS KAPSAMINDA SENDİKA ÜYE SAYISI	İŞÇİ SAYISI	TİS DIŞINDA KALAN İŞÇİ SAYISI	TİS KAPSAMA ORANI (YÜZDE)
2019	999.273	14.571.926	13.572.653	6,9
2020	833.835	13.927.429	13.093.594	6,0
2021	845.446	15.259.730	14.414.284	5,5

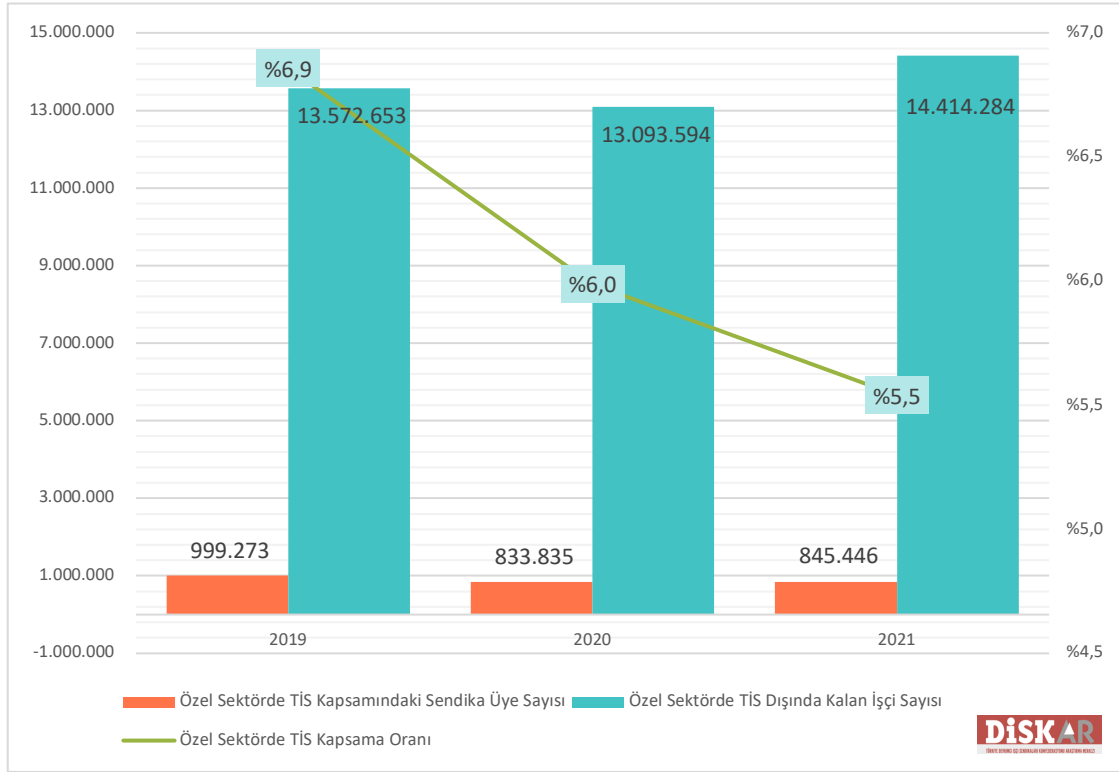
Kaynak ve açıklama: TÜİK, Ücretli, maaşlı ve yevmiyeli istihdam, 2021, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2021 Aralık. DİSK-AR tarafından hazırlanmıştır.

2019'da Türkiye'de özel sektör işçilerinin sayısı 14 milyon 571 bin ve 926 kişi iken özel sektörde TİS kapsamındaki sendika üye sayısı 999 bin 273 kişiydi. Böylece özel sektörde TİS kapsama oranı yüzde 6,9 idi.

2020'de özel sektör işçilerinin sayısı ise 13,9 milyona, TİS kapsamındaki özel sektör işçilerinin sayısı 165 bin kişi azalarak 833 bin 835 bine geriledi. Özel sektörde TİS kapsamı salgının görüldüğü ilk bir yılda yaklaşık 1 puan azalarak yüzde 6 oldu (Tablo 3, Grafik 4).

2021 yılında ise özel sektör işçilerinin toplam sayısı salgın öncesi döneme göre 687 bin kişi artarken TİS kapsamındaki işçi sayısı 153 bin 827 kişi azaldı. Özel sektörde TİS kapsama oranı ise 1,4 puan azalarak yüzde 5,5'e geriledi. Böylece salgın döneminde özel sektörde toplu iş sözleşmesi kapsamındaki sendika üye sayısı 999 binden 845 bine gerilemiş oldu (Tablo 3, Grafik 4).

Grafik 4: Özel Sektörde TİS Kapsamı (Yüzde) (2019-2021)

Kaynak ve açıklama: TÜİK, Ücretli, ücretli ve yevmiyeli istihdam, 2021, SBB, Kamu Sektörü İstihdam Sayıları, 2021 Aralık. TİS'e ilişkin veriler Bakanlık'tan CİMER aracılığıyla istenmiştir. DİSK-AR.

Sonuç: Covid-19 salgını toplu iş sözleşmesi kapsamını düşürdü!

Covid-19 salgını döneminde sendikalı işçilerin sayısı kâğıt üzerinde artarken TİS kapsamındaki işçi sayısında önemli bir gerileme yaşandı. Sendikalı işçi sayısının artmasındaki bir nedeni Covid-19'un işçiler üzerindeki yıkıcı etkisi ve bu dönemde yaşanan iş ve gelir üzerindeki kayıpları sonucu sendikalaşmaya olan taleple açıklanabilir. Ayrıca kamuda taşeron işçilerin toplu iş sözleşmelerinin imzalanması sendika üye sayısını artırmıştır. Ancak gerçek sendikal koruma anlamına gelen toplu iş sözleşmesi kapsamında ise önemli bir düşüş yaşanmıştır. Toplu iş sözleşmesi kapsamının sendikalaşma oranından düşük olmasının temel nedeni 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Yasası'nda yer alan toplu iş sözleşmesi yetki sistemi, işkolu ve işyeri barajlarını nedeniyle sendikaların örgütlendikleri halde toplu iş sözleşmesi yetkisi alamamalarıdır.

Öte yandan TİS kapsamındaki işçi sayısındaki gerilemenin sebebinin ise Bakanlık tarafından yayımlanan 17 Nisan 2020 tarihli Yeni Koronavirüs Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁷ ile yetki almanın, toplu iş sözleşmelerinin yapılmasının sekteye uğraması olduğu söylenebilir.

⁷ Resmî Gazete, 17 Nisan 2020, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm>.